

ZBOROVÝ SPEV - MÉDIUM HLASOVEJ A SLUCHOVEJ VÝCHOVY V AKADEMICKOM PRIESTORE

Tatiana ŠVAJKOVÁ

Inštitút hudobného a výtvarného umenia, Filozofická fakulta Prešovskej
univerzity v Prešove, Prešov, Slovenská republika

Ľudský hlas zohráva úlohu pracovného nástroja v mnohých profesiách – je médiom, ktoré sa vďaka svojim špecifickým charakteristikám stáva sprostredkovateľom verbálnych i neverbálnych informácií. Ide predovšetkým o profesie, v ktorých slovná alebo vokálna komunikácia v kontakte s ľuďmi zohráva kľúčovú úlohu: herec, spevák, učiteľ, kňaz a pod. Kvalita hlasového prejavu sa tu stáva „vizitkou“ a zároveň účinným prostriedkom, ktorý má silu prehĺbiť a znásobiť účinok významu prednášaného obsahu.

HLASOVÁ VÝCHOVA

Kultúra hlasového prejavu by mala byť samozrejmosťou súčasťou každého distingvovaného človeka. U učiteľa sa navyše stáva vzorom, ktorý žiaci vedome alebo nevedome napodobujú, je preto žiadúce, aby jeho hlasová kultúra bola hodná nasledovania. Bez príslušných znalostí a skúseností v oblasti hlasovej techniky a hygieny učiteľ nie je schopný viesť žiakov k prirodzenému hlasovému prejavu, prípadne ich upozorňovať na mnohé zlovyky v používaní hlasu, ktoré sú medzi žiakmi základných škôl permanentne prítomné. Odbornú prípravu v oblasti hlasovej výchovy však v súčasnosti absolvujú iba poslucháči študijných programov zameraných na prípravu učiteľa hudobnej výchovy pre II. stupeň základných škôl, ktorí môžu získané poznatky aplikovať nielen v speve ale i v hovorovej reči. Budúci učitelia všetkých ostatných študijných odborov opúšťajú vysokoškolské priestory často aj bez najzákladnejších poznatkov o zásadách správneho používania hlasu a dodržiavania hlasovej hygieny, pričom následky tohto nedostatku sa pomerne často prejavujú vo viacerých podobách už počas štúdia.

⁶⁰³Neznalosť princípov dychovej techniky, prevaha vrchného typu dýchania

⁶⁰³ KANIŠÁKOVÁ, T. 2003. *Podiel zborovo-spevákovej praxe na profile absolventa hudobnej výchovy*. [Dizertačná práca]. Bratislava : Pedagogická fakulta UK v Bratislave, 2003. s. 23.

a následná neschopnosť regulovať výdychový prúd, ktorý „nesie“ tón, nedostatočné využívanie hlavových rezonátorov a častý výskyt hrdelného tvorenia tónu, či nejasná artikulácia, následne ústia do vysokého počtu chronických hlasových porúch, a to nielen u pedagógov s dlhoročnou praxou.

Porovnateľnú situáciu nachádzame aj u študentov teologických fakúlt, u ktorých je nielen slovný prejav, ale najmä vokálne stvárnenie bohoslužobných textov, jadrom ich budúceho povolania. Aj tu nachádzame v oblasti hlasovej prípravy adeptov kňazskej služby vákuum. Učebné disciplíny zamerané na cirkevný spev sú zvyčajne obsahovo orientované na osvojovanie si jednotlivých bohoslužobných nápevov a duchovných piesní. Individuálny prístup školeného hlasového pedagóga je však nenahraditeľný u jedincov s výraznejšími hlasovými zlovykmi, či poruchami. Študenti majú síce za sebou dlhoročnú a počas štúdia každodennú skúsenosť s aktívnym spevom počas bohoslužieb, zostáva nám však len dúfať, že sa imitačnou technikou učia spievať od vyhovujúcich hlasových vzorov.

ZBOROVÝ SPEV

Aktívny zborový spev je platformou na ktorej sa vzájomne prelínajú a podmieňujú viaceré hudobné schopnosti a zručnosti. Z tých najvýraznejšie sa prejavujúcich sú to spevácke, intonačné a sluchovo-analytické schopnosti. Pri pohľade na proces prípravy budúcich učiteľov a samotnej pedagogickej praxe v minulosti nachádzame kontinuálne prepojenie učiteľskej a zbormajstrovskej činnosti. Aj s ohľadom na túto tradíciu aj naďalej prevažná miera zodpovednosti za výchovu dirigentských kádrov pre potreby amatérskeho zborového spevu spočíva na fakultách pedagogického zamerania. Zborový spev kumuluje v sebe prevažnú väčšinu študijných predmetov týchto fakúlt a je neoceniteľným zdrojom motivácie a inšpirácie pre študentov i samotných pedagógov. Úspešná sebarealizácia v zborovom telese, neraz korunovaná súťažnými oceneniami, stimuluje poslucháčov k neustálemu rozvíjaniu svojich hudobných schopností, k lepšej organizovanosti a zodpovednosti. Najsilnejším stimulom je aktívna práca v zborovom telese a z toho vyplývajúca osobná zaangažovanosť na jej výsledkoch. Získaním vzťahu a potreby realizácie sa v speváckom zbore nadobúda študent neoceniteľné skúsenosti a podnety pre svoju budúcu prax.

Odborne vedený viachlasný spev dokáže čiastočne suplovať nedostatočnú prípravu v oblasti hlasovej a najmä sluchovej výchovy. Spolu s narastaním náročnosti interpretovaných diel sa tak postupne rozvíjajú aj zborovo-spevácke zručnosti členov zboru. Táto skutočnosť je obzvlášť aktuálna nielen u adeptov učiteľského povolania, ale tiež na teologických fakultách východného obradu, v ktorom prevláda viachlasný spev. Keďže študijné programy týchto fakúlt zvyčajne neposkytujú hlasovú a sluchovú prípravu, stáva sa prostredie speváckeho zboru i samotný spev v chráme jediným priestorom, v ktorom študenti majú možnosť rozvíjať pre ich budúcu prax také nevyhnutné schopnosti.

ZVUKOVOSŤ ZBOROVÉHO A CAPPELLA SPEVU

Pri hľadaní optimálnej zvukovosti zborového spevu budeme bližšie venovať pozornosť jednotlivým oblastiam, ktoré ju podmieňujú. Zároveň si dôkladnejšie priblížime špecifiká a benefity zborového spevu - v našich podmienkach ešte stále nedoceneného umelecko-edukačného prostriedku, ktorý je do značnej miery schopný vysporiadať sa s potrebami a nedostatkami vznikajúcimi v akademickom priestore.

Pojmy *zvukovosť* alebo *zvukový korpus* budeme používať ako pomocné termíny, ktoré sú prijateľné pri pokusoch definovať, či opísať jedinečnosť niečoho, čo znie. Je zrejmé, že ide o širšie definovaný termín, no chceme sa vyhnúť sémantickej kompresii akou je napr. „farba zvuku“, ktorá by nám poskytla príliš úzku definíciu v porovnaní so zvukovou realitou, ktorú denne zažívajú stovky zborových spevákov. Mnohí zbormajstri sa opakovane snažia vo svojej vzdelávacej a umeleckej zborovo-speváckej v praxi verbalizovať hudobno-akustickú podstatu zborového zvuku na základe svojej sluchovej i intuitívnej skúsenosti a uľahčiť tak svojim spevákom hľadanie jeho optimálnej podoby.⁶⁰⁴ V snahe priblížiť v konkrétnych obrysoch charakteristiky zborovej zvukovosti, vyberáme nasledujúce kľúčové komponenty tohto fenoménu:

⁶⁰⁴REIMERS, L. 1993. A Cappella. The Story Behind the Swedish „Choral Miracle“. In *Choral music perspectives*. Uppsala (Sweden) : Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1993. s. 181.

1. Vokálna a dychová technika

Cieľom hlasovej výchovy je vo všeobecnosti dosiahnuť prirodzený, čistý a zvučný hlas. Ľudský hlas je podľa Høgseta nástrojom pozostávajúcim z troch komponentov, ktorými sú:

- Motor – vzduch, ktorý dáva vibrátor do pohybu
- Vibrátor – hrtan a hlasivky, ktoré kmitaním rozdeľujú prúd vzduchu
- Rezonátor – rezonančné dutiny, v ktorých tón naberá silu a farbu.⁶⁰⁵

V oblasti vokálnej činnosti dochádza v podmienkach zborového spevu najmä ku komplexnému rozvoju hlasovej techniky a s ňou prepojeného vokálneho sluchu. V porovnaní s individuálnou hlasovou výchovou, pri ktorej formovanie speváckych návykov prebieha pod kontrolou pedagóga, skupinová spevácka činnosť vedie k zintenzívneniu činnosti vnútorných receptorov (komplex sluchových a svalových pocitov), referujúcich o technických a intonačných charakteristikách tvoreného tónu. Rozmanitosť zborového repertoáru, časté zmeny v personálnom obsadení hlasových skupín a následné modifikácie dynamiky a farebnosti zborového zvuku, kladú zvýšené nároky na širokospektrálnosť a flexibilitu hlasovej techniky zborového speváka, ktorá sa v tomto prostredí môže efektívne rozvíjať.

Nevyhnutným predpokladom vyrovnaného zborového zvuku je jednota v oblasti hlasovej a dychovej techniky. Všeobecne sa za najvhodnejší spôsob spevu považuje aplikácia princípu *voix mixte* (tzv. princíp zmiešaného registru), a to na celom rozsahu hlasu. Ide tu o neustále prepájanie hlavovej a hrudnej rezonancie v závislosti od výšky tónu (vysoké tóny majú vyšší podiel hlavovej rezonancie a nižší podiel hrudnej a naopak), čo zabraňuje vzniku hlasových zlomov pri dlhodobom speve v oddelených registroch.

Obdobnú jednotu vyžaduje aj oblasť dychovej techniky, ktorej kvalita priamo podmieňuje kvalitu spevu. Nesprávna dychová technika sa prejaví v kvalite tónu predovšetkým dyšnosťou až sipením tónu, nedostatočnou dychovou frázou v speve, slabšou silou a farbou tónu. Neschopnosť ovládať výdychový vzduch, a teda aj samotný tón, je často spôsobená nevhodným nádychom (napr. plytký nádych len do vrchnej časti pľúc a s tým spojená neschopnosť ovládať ho dýchacím svalstvom, alebo naopak nadmerný nádych,

⁶⁰⁵ HØGSET, C. 1996. *Singing Technique*. 1. vyd. Ft. Lauderdale (Florida, USA) : Walton Music Corporation, 1996. s. 7.

kedy prebytok vzduchu spôsobuje vnútorný tlak vedúci k náhlemu uvoľneniu vzduchu).

Základné atribúty hlasovej výchovy v zbore by mali byť aplikované v rámci pravidelných hlasových skúšok predchádzajúcich samotnému nácviku zboru. V jej priebehu by mali byť aktivizované všetky elementy hlasovej výchovy: dychová technika, tvorenie tónu (fonácia), rezonancia, artikulácia. Je treba pripomenúť, že menej skúsení zboroví speváci vyžadujú precíznejší prístup k hlasovej príprave pred ich zapojením do zborového spevu.

2. Intonačná a rytmická precíznosť

Intonačná výchova speváka je úzko prepojená s kvalitou hlasovej výchovy. Nie je možné dosiahnuť kvalitný vokálny prejav bez rozvinutých sluchovo-analytických schopností a na druhej strane sa sluchové a intonačné schopnosti nemôžu v plnej miere realizovať bez kvalitného hlasového prejavu. Samotná realizácia notového zápisu sa uskutočňuje v priebehu vokálno – intonačného procesu, prebiehajúceho v troch rovinách :

- teoretickej (znalosť notového písma, tonálnych vzťahov, atď.),
- psychologickej (sluchové vnemy, intervalové a tonálne cítenie, hudobná pamäť, hudobná predstavivosť, hudobné myslenie...),
- fyziologickej (funkcia hlasového aparátu).

Základným predpokladom štúdia intonácie je dobrá znalosť notového písma, dokonalá orientácia v systéme stupníc, intervalov a akordov. Aktivizáciou teoretických poznatkov, v priebehu praktického intonačného a sluchovo – analytického výcviku, sa dosahuje ich spätné prehlbovanie a upevňovanie. Z uvedených faktov je zrejмый výrazný integračný charakter intonačnej výchovy.

Podľa Kardosa (2005), výchova k prirodzenému ladeniu a intonovaniu nie je len akási nadbytočná pedantnosť, ale absolútne fundamentálna záležitosť. Pri a cappella zborovom speve ohrozuje nepresné ladenie samotné základy interpretácie skladby. Zvuk zboru sa rozpadáva, alebo jednotne intonačne klesá, stráca tonálne základy a zabraňuje výrazovým možnostiam, ktoré ponúka pôvodná tónina.⁶⁰⁶ Súčasné profesionálne zborové umenie považuje síce snahu o dosahovanie prirodzeného ladenia za samozrejmu súčasť kvalitnej

⁶⁰⁶ KARDOS, P. 2005. *Intonation and Vocal Training in Choir*. Three Studies, Kecskemét : Kodály Institute, 2005. s. 9.

zborovej prípravy a prezentácie, amatérske zborové telesá sú však k tejto potrebe zdržanlivé, čo je však spôsobené nedostatočnou pripravenosťou spevákov a neraz aj dirigentov. Podľa Alldahla (1990) ide pri prirodzenom ladení o „*intonovanie odlišných intervalov takým spôsobom, že alikvoty v alikvotných sériách tónu sa čo najviac zhodujú s ostatnými alikvotami v akorde.*“⁶⁰⁷

3. Optimálna dynamika

Hľadanie optimálneho dynamického stvárnenia zborového diela je kontinuálny, interaktívny proces prebiehajúci medzi zborovým spevákom, dirigentom a hudobným dielom. Úrovně tohto procesu sa odvíjajú od stupňa zrelosti a skúsenosti interpretov, počnúc úrovňou obmedzujúcou sa na dynamické označenia uvedené v zborovej partitúre, až po dynamické stvárnenie opierajúce sa o komplexnú analýzu diela, hľadanie a rešpektovanie jej najvýraznejších hudobných a textových myšlienok.

V porovnaní s minulými dekadami je v novodobom zborovom speve uprednostňovaná aplikácia „jemnej dynamiky“, absolútne vylučujúcej forsírovanú hlasovú produkciu. Snaha o optimálnu dynamiku vyžaduje popri ovládaní hlasovej techniky aj zvýšenú sluchovú vnímavosť zo strany spevákov. Toto neustále „načúvanie“ sa najintenzívnejšie rozvíja pri aplikovaní zmiešanej konfigurácie zborových hlasov, kedy sú jednotliví speváci náhodne „premiešaní“ bez ohľadu na ich zaradenie do hlasových skupín. Tento typ rozostavenia privádza speváka k maximálnej snahe o prispôsobenie dynamiky svojho spevu okolitým hlasom. Dalo by sa povedať, že zbor je týmto spôsobom tvorený viachlasnými „bunkami“, ktorých súzvuk prináša najvyrovnanejšie znenie spomedzi všetkých existujúcich typov zborových usporiadaní. Na druhej strane, pri klasickom type rozostavenia zboru, pozostávajúceho z kompaktných hlasových skupín, existuje nebezpečenstvo sklonu k nadmernému dynamickému prejavu, keďže jednotliví speváci sa cítia byť posilňovaní okolostojacími hlasmi v rámci svojej hlasovej skupiny, čo neraz vedie k príliš dominantnému vokálnemu prejavu bez ohľadu na aktuálne potreby celkového znenia zboru.

⁶⁰⁷ ALLDAHL, P., G., 1990. Kórintonation, Stockholm 1990. In REIMERS, L. & WALLNER, B., 1993. *Choral music perspectives*. Upsala (Sweden) : Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1993. s. 182.

4. *Ansámblové cítěnie*

Ansámblové cítěnie môžeme považovať za schopnosť, ktorá podmieňuje každú formu skupinovej hudobnej činnosti. V základných líniách to v zborovom speve predstavuje schopnosť zborových spevákov spevom realizovať všetky interpretačné zámery zbormajstra súčasne a jednoliato. V tejto technike je zakotvená samotná podstata zborového spevu, ktorou je kolektívnosť speváckej interpretácie. Zatiaľ čo základné hudobné schopnosti podieľajúce sa na čistote zborového ladenia, dikcie a celkovej zvukovej kultúre je možné do značnej miery rozvíjať u každého speváka individuálne, ansámblové cítěnie môže byť rozvíjané iba kolektívnou formou. Ak má byť ansámblové znenie prostriedkom dosiahnutia určitej úrovne zborového interpretačného umenia a jeho pôsobivosti, je potrebné, aby bola táto technika uplatňovaná pri spievaní každého slova, každého jednotlivého tónu. Ansámblové cítěnie vyžaduje a zároveň intenzívne rozvíja schopnosť rozdeľovania pozornosti. V zborovom speve, konkrétne, môžeme hovoriť o rýchlej orientácii v notovom zápise a v partitúre, adekvátnej činnosti hlasového aparátu, spätnej kontrole a korekcii intonačných a technických kvalít zaspievaných tónov, a to všetko za súčasného vnímania spevu ostatných spevákov zboru a predovšetkým gest zbormajstra.

Stupeň rozvoja ansámblového cítěnia jednoznačne vypovedá o dosiahnutej interpretačnej úrovni zborového telesa. Pri pokročilejších úrovniach tejto schopnosti je možno pozorovať zvýšenú „citlivosť“ spevákov pri reagovaní aj na najmenšie pokyny zo strany zbormajstra a taktiež schopnosť predvídať interpretačný vývoj skladby. Zborový spevák už nie je „odkázaný“ výlučne iba na pokyny zo strany dirigenta, ale silou ansámblového cítěnia je prepojený s členmi zboru a zbormajstrom do takej miery, že počas spevu dokáže zároveň jasne predvídať zvukovú podobu nasledujúcich taktov skladby. Takým spôsobom sa zboroví speváci a ich dirigent dostávajú do rovnocennej jednoty pri vytváraní zvukového tvaru hudobného diela.

Spev sólový i zborový sprevádza ľudský život od nepamäti. Zborový spev v akademickom prostredí ponúka možnosť „dovzdelávania“ študentov v tých oblastiach ich odbornosti, ktoré nie sú dostatočne dotované v rámci študijných programov. Popri poznatkovej rovine je spoločný spev zdrojom posilnenia sociálnych, citových i duchovných hodnôt. Pri minimálnej ekonomickej

náročnosti je schopný sprostredkovať dary, ktoré človeka dlhodobo obohacujú a povzbudzujú.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALLDAHL, P., G., 1990. *Körintonation*, Stockholm 1990. In REIMERS, L. & WALLNER, B., 1993. *Choral music perspectives*. Upsala (Sweden) : Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1993. ISBN 91-854-28-79-5, s. 139-186.
- HØGSET, C., 1994. *Singing Technique*. 1. vyd. Ft. Lauderdale (Florida, USA) : Walton Music Corporation, 1996. USA. ISBN 1-884598-01-3.
- KANIŠÁKOVÁ, T., 2003. *Podiel zborovo-spevákkej praxe na profile absolventa hudobnej výchovy* : Dizertačná práca. Bratislava : Pedagogická fakulta UK v Bratislave, 2003.
- KARDOS, P., 2005. *Intonation and Vocal Training in Choir, Three Studies*. 1. vyd. Kecskemét (Hungary) : Kodály Institute, 2005. 108 s. ISBN 963 7295 30 5.
- REIMERS, L., 1993. A Cappella. The Story Behind the Swedish „Choral Miracle“. In *Choral music perspectives*. Uppsala (Sweden) : Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1993. ISBN 91-854-28-79-5, s. 139–186.

CHORAL SINGING - MEDIA OF VOICE AND AUDITORY EDUCATION IN THE ACADEMIC AREA

Tatiana ŠVAJKOVÁ, lecturer, Institute of music and arts, Faculty of arts, Univerzity of Presov in Presov, Slovakia, takan27@hotmail.com, 00421905549882

Abstract

The article discusses positive side of the utilization of vocal training and choral singing within the academic space. It focuses on manifold benefits students can acquire through active singing. Closer attention is devoted to the particular elements that contribute to the creation of optimum choir sound. Besides educational level, choral singing may act as a source of development of social, emotional and spiritual values.

Key words

Vocal training, choral singing, academic space, optimum choir sound, educational power of choral singing